

ACC. N:R M. 13329:1-8.

Landskap: Småland Upptecknare: Alfred Ljöberg, Lanna
Härad: Västbo Berättare: " " "
Socken: Kulltarp Berättarens yrke: f. d. lantbrukare
Uppteckningsår: 1954 Född år 1877 i Kulltarp

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Skickades. s. 1-8.

N. M. 45.

Skriv endast på denna sida

ACC. N:R M. 13329: /

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Bygdens marknader.

Det var ett jämnförelsevis stort antal marknader denna orts befolkning brukade besöka. De huvudsakliga voro dock Värnamo, Gislaved Västbo-Åhs och Skillingaryd, men även Långaryd, Vrigstad, Tjursbacken i Rydaholm och Svenljunga i Västergötland. Marksplatserna voro vanligen förlagda till en utkant av samhället eller byn. Dessa marknader höllos två gånger årligen. Sommarmarknaderna höllos i juni och den andra i september.

Vad Värnamo beträffar så höllos där tre marknader om året om man nu får räkna med den s.k. "friveckolördag" till marknader. Denna marknad hölls alltid sista lördagen i oktober månad, var kanske mera en folkfäst, fast det gjordes även ganska stora affärer vid detta tillfälle. Det var ju vid den tid då tjänstefolket hade sin s.k. frivecka. Så det var därför till stor del ungdom som besökte denna marknad. I samband med helgdag hölls ej någon marknad. Under 1870 och 80-talet och ända in på 90-talet tog valigen marknaden två dagar i anspråk. Och det har berättats att de största affärerna gjordes upp på marknadsafton d.v.s. dagen före den egentliga marknadsdagen.

Förberedelser till marknadsresan.

Man förberedde sig ganska omständigt i hemmet för en marknadsresa. Skulle man färdas åkande, måste vagnen noga överses smörjas, felaktigheter repareras samt putsas och göras fin. Seltugen och remmar synas bättras på. Foder i tillräckliga partier stoppas i säckar och bindas fast på vagnen. Några kläder särskilt för marknadsresor höll man sig inte med här i orten med undantag av en tämligen lång nästan fotsid rock av grått vadmal och hemvävt. Ej förr än barnen konfirmerats fick de följa med till någon marknad. Marknadsmaten var på den tiden ganska riklig, och bestod huvudsakligen av bröd, smör, ost, fläsk och hemlagad korv. Brödet och sovlet lindades in i en

N. M. 45

1

linneduk, smöret hade man i en ask av trä, vilken rymde cirka ett fjärdedels kg. För att smöret skulle hålla sig friskt måste denna ask vara tillverkad av björkträ. Sedan matsäcken ordnats packades alltsammans ned i det blåmalade färdeskrinet. Här lade man också ned liten plunta med brännvin att bjuda vänner och bekanta och i händelse av kreturs affärer bjuda på köpskål. På marknadsdagen hade regelbundet tjänstefolket, pigor drängar fritt från allt arbete.

Marknadsresan. (Färden).

Till marknaden reste varje skjuts ensam från hemmet. Men vanligen stötte man tillsammans med de övriga gårdarnas skjutsar då de kommit ut på stora landsvägen. Och då blev det prat och hälsningar i långa banor. Det kunde också hända att den lilla pluntan kom fram för en färdeknäpp. I uppförsbackarna stego körsvennerna av sina skjutsar slog sig samman pratande och skämtande medan de kära snusdosorna skiftades man och man emellan. Förutom bönder med sina familjer och tjänare, var det en hel del andra personer som drog på väg till marknaden. Såsom tiggare och andra lösdrivare. Tattare och andra hästskojare kommo ibland ~~xxx~~ och drogo i hög fart vägem fram under skral och övåsen med vagnshäckarna fulla av kärringar och ungar. En ständig besökare av marknaderna i Värnamo och Gislaved under 1880-talet var ett gammalt original som fått vedernamnet ``Läppen''. Han drog omkring i bygden med sin kärra, sin händ, sin kärring och förtennade kopparkärl. Kärringen som var liten sur och ovanligt ful, men mycket snäll och oförarglig gick omkring i husen och tiggde bröd och sovel. Hon hade en ständiga ramsa som hon drog på varje gård. ``Snälle goe patron och körkevärdsmora fly en stackars utsulten förtenarekärning en nypa kött ella fläsk å en bröbit. Ja a a ja äså sulten så, ja a. När hon fått det begärda hade hon lång harrang tacksägelser.

„Tack, tack på möcken tack goa mor. Gu välsigne bå körkevärden å
körkvårdamora å barna inte tredje å fjära led.“ Folket från
denna ort hade sitt rasteställe hos gamle smeden Dalberg i
„Stötens“ invid Kärda byn, där de besökte marknaderna i Värnamo.
Stötens eller som namnet ^{var} smedens hem, Skårakull. Det var tre
fjärdedels mil därifrån och till Värnamo. Här rastade folk ^{från}
skilda orter. Sedan hästarna fått sitt foder slog man sig ner
i de ganska stora stugan där stockvedsbrasan sprakade och där
en stor skinande kopparkokare puttrade. Det var ett surr som
i en bikupa där i stugan, när gamla vänner och bekanta träffade
samman och nya bekantskaper gjordes vid kaffebordet och gökarna
Lika mycket folk, kanske mera, träffades här vid hemfärden,
men då voro gubbarna en smula höga i hatten och malliga. Och ^{de}
blev det ofta knytnävskamp på slutet. För Kulltorpsborna var
inte bara „Stötens“, en farlig plats. En annan var avtagsvägen
vid Herrestad, kanske ännu mera farlig. ~~Här lågo~~ här lågo van-
ligen Herrestadstorparna och godssarne i försåt och här delades
hårda smällar. Ty denackstyva och i vanliga fall en smula
nosiga bönderna att slänga gläpord omkring sig. Då ^{av} föregåen-
de marknadsresor hade erfarenhet av vad som väntade, hade man
också rustat sig med både blypiskor och betsman. Det kunde
ofta inträffa att hästarna under hemfärden blevo modstulna och
knappast kunde släpa sig fram. Det var „förgöring“. Någon ovän
hade förtrollat dem. Och ~~de~~ gällde att kvickt få förtrollning-
en hävd. Det första man hade att göra var att taga av betslet
kika genom skalmarna samt spotta tre gånger ^{mot} sols, då fick
man se den ^{var} orsaken till förtrllningen. Det hörde nästan till
det obligatoriska att folk från avlägsnare orter övernattade
i gårdar utmed marknadsvägen. Det var hos bönder och torpare
t.o.m. backstugusittare boende nära vägen som gärna stodo de
marknadsresande till tjänst med kvarter. Det blev alltid en
extra slant för besväret. Och så fick man sörja nyheter från
avlägsnare orter. Färdestall funnos icke utmed vägen, men vid

varje gård fanns alltid tillräckliga stallrum. Någon krog vid vägen till Värnamo från Västbo orterna har det funnits både i Olmestad i Reftaled socken och i Forsheda. Båda numera borta. Det var ganska enkla fordon man begagnade sig av under 1800-talet. Det var en vanlig fyrehjulig vagn, ganska klent bygd. För att kunna stå emot röta var den bestruken med trätjära och användes vid vad slags körslor som helst. För transport av varor satte man på en ganska lång bärliknande s.k. färdhäck och på denna band man fast säckar eller lådor beroende på vad man skulle frakta med sig. Då det mest var spannmål som ~~man~~ ^{kom} man hade att avyttra lastades spannmålssäckarna på i början d.v.s. på botten sedan bands smörslådor, skinn och träslöjd överst. Det är inte känt att man förvarade varor i snön invid vägen. En dagsresa med ordinärt lass beräknade man till fem ^{gymta} ~~gata~~ mil, kunde bli både kortare och längre, beroende på hurudant väglaget var. Det kunde nog förekomma överfall vid något tillfälle under marknadsresor här i trakten, men mycket sällan. För den händelse att närliggande marknadsplatser hade sina marknader med en eller två dagars mellanrum, var det icke ovanligt att båda besöktes innan återvände till hemmet, om man kom riktigt i tagen med kreatursaffärer eller hästbyten.. Man har här från socknar, här i orten exempel på personer som under en resa ~~kunn~~ besökt ända till fem marknader i Småland och Västergötland. En sådan marknadsresa kunde taga ett par veckor. Det var icke alltid man gjorde goda affärer på en sådan resa. Mer än en kunde råka ut för skojare och lurendrejare och kom hem med tom plånbok och dyster i håg. Vid dessa marknadsfärder spelde ofta brännvin och kortspel en betydande roll. I hästaffärerna skojades alltid ~~alltid~~ ^{alltid} mest. Här från socknarna i Västbo har funnits mer än en välbärgad och förmögen bonde, som efter något års dylika marknadsresor som fått gå från gård och grund.

Yrkesmässig marknadsresa.

Här på orten var det vanligt att husfolket själva reste till marknaden och klarade sina uppdrag. Det kunde visserligen någongång förekomma att t.ex. vid kreatursaffärer att någon i dylika affärer mera förfaren granne eller god vän lämnades i uppdrag att klara av ett kreatursbyte, försäljning eller köp av boskapsdjur. Det fanns nog en del personer som togo emot ett dylikt uppdrag, fast kanske mera tillfälligt. Det var inte i regel. Och var sällan samma person. Gårdfarihandlare (knallar) e.d. voro aldrig anlitade som förmedlare mellan hemmet och ~~den~~ marknaden. Fastän knallarna inte voro precis illa sedda i gårdarna så var dock förtroendet för dem tämligen minimalt. Ty de voro nästan utan undantag ganska smidiga och slipade i affärer tack vare en mycket hal tunga och handskades stundom kanske något soarsamt med sanningen. "Han har sparat på sanningen i hela sitt liv, men det räcker ej ändå för honom." Sades det om en av ortens knallar. Men det funnos riktiga och präktiga hedersmän bland knallarna också. Dessa vandrande handelsmän följde ofta samma stråk. Man fick vanligen tre gånger om året besök av dem. Första turen på vårsidan vid påsktiden och så vid midsommar och dagarna före julen. Dessa resehandlare hade en förlagsman i staden som försåg dem med de varor de behövde. Det var sådana varor som voro behövlige i ett hushåll såsom borddukar, förkläden, näsdukar och huvudkläden, rak- och fickknivar, synål och knappnålar, strumpstickor, sytråd, mjölsiktar och matknivar och skedar, smöraskar av trä samt enklare leksaker. Deras klädedräkt var enkel men i allmänhet snygg och bestod av långa byxor av vadmal, väst av blomigt ylletyg och lång rock med skört och vlikaså av vadmal samt på fötterna grova kraftiga skor av smorläder. Varorna förvarade de i en säck av grov linneväv och ofärgad. Den hade en öppning på mitten där varorna plockades in så att ungefär hälften i var halva. De bar säcken sedan på ryggen. På sådana ställen knallen hade

regelbundet sitt kvatter, fick man gärna kredit. De gamla knalarna skola haft ett eget språk. Men trots en del efterforskning har det ej kunnat erhållas någon upplysning därom eller träffa på någon gammal som haft någon kunskap därom.

Marknadsplatsen.

De flästa marknadsplatserna här orten voro vanligen förlagda till någon utkant av byn eller samhället. Men i Värnamo låg platsen inom samhället. Och nöjesfältet var i den s.k. Enehagen. Nu är den egentliga marknadsplatsen på kyrktorget och kreatursmarknaden på Oxtorget. Marknadsplatserna annars lågo alltid vid allmän väg och i bebyggd trakt. Marken tillhörde enskilda personer i de flesta fall. Stånden och bodarna ägdes av kommunen som varansvarig för att de hölles i gott skick och uppsatta i god tid före. De uppsattes på båda sidor om vägen, och bestodo av brädfordrade skjul och öppna på framsidan och hade en enkel disk på vilken handelsmannen lade fram sina varor för spekulanterna. Det fanns ett annat slags stånd bestående av en träställning övertäckt med en prsenning. Om marknaden varade i två dagar så övernattade icke allt folket, ty de som hade sina hemvist ~~förväntade sig~~ för avlägset för hem. Det var endast affärsmän och långväga folk som övernattade på platsen. För dessa funnes alltid rum i gårdarna kring marknadsplatsen.

Affärerna.

Man förde med sig till marknaden för försäljning eller byte kor oxar, hästar och smågrisar, villebråd, hudar och skinn. Hemslöjdsalster såsom laggkärl, potatiskorgar av flätade spjälkar av enträ och vävskedar. Smidesarbeten såsom liar, eggjärn och potatishackor. Någon tull betalades icke för till marknaden medförda varor. På marknaden tillhandlade man sig en del diverse artiklar och varor som kunde komma till nytta i ett hushåll eller vid lantbruket såsom skålar, fat, grytor, stekpannor och knivar m.m. B

Man både sålde och köpte kreatur, kor och hästar eller gjorde byten med sådana. Här på orten hade det blivit rent av en sport att byta hästar, kor och klockor efter vad det har berättats. Dessa bytesaffärer kallade man att ``vässla`` (växla) eller ``kommersa``. En häst eller ko eller klocka kunde gå i många affärer under dagens lopp. Har hört berättas om bonde från den trakten som fem gånger bytte hästar en marnadsdag i Gislaved och vid hemkomsten på kvällen ändå ledde in sin gamla i stallet, han lär ha känt sig något konfunderad vid upptäckten. Det var helt säkert köpskälarnas månfald som var orsaken. Det var sällan kredit förekom vid marknadsaffärer. Betalning skedde merendels kontant, utom i sådana fall då båda kontrahenterna kände varandra. De köpta varorna fick köparen själv embalera. Det var endast småsaker och matvaror som man slog in i papper. Det var inte stor tillgång på omslagspapper. Det lades alltid ned i ``färdekrinet`` eller vagnshäcken. Det hörde till saken att man skulle ha någon sak med sig hem från marknaden till de hemmavarande av familjen och tjänstefolket såsom halsdukar och sjaletter till de vuxna och stora papperskarmeller till de små. Dessa skänker kallades ``marknadsgävor``. Förutom handel ombesörjdes det vanligen städsel av tjänstefolk. Men det gjordes även upp mycket äktenskapsparti vid en marknad. Det var föräldrar och anhöriga som skötte om denna angelägenhet. Ansågs förmögenhet och ägendom vara passande, gjordes äktenskapet upp och föräldrarna handslogos som ett vanligt köp. De unga frågades icke till.

Hemfärden.

Vid hemfärden från marknaden kommo de besökande i stora hopar till en början, men dessa tunnades av ju längre man kom, ty vid nästan varje vägskil var det alltid någon eller några som skiljdes från sällskapet. Men icke alltid blev det fredligt avsked. Det kunde vara någon som på något vis känt sig vara förnärmad av någon i sällskapet och ``sökte göra upp`` innan

man skildes från varandra och oftast blev detta med knytnäven.

Sågner och berättelser.

Det gick fordom många berättelser om livet på en marknad i förgångna tider, men de flästa ha fallit i glömska. Men det var en del tecken i vädret av vilka de kunde förutsäga hur den marknaden skulle bli. Om solen gick upp eldröd och svarta tunga strömoln liksom rusade över himlavalvet så skulle marknaden bli god, sade de gamla, men om skator och kråkor voro oroliga och flögo skriande kors och tvärs i rymden, kunde man skriva upp att marknaden blev mycket dålig. Att hederlighet och ärlighet var ett utmärkande drag hos ett gäng släkte torde efterföljande vara ett exempel. Upptecknaren hörde det berättas i sin ungdom och är ren sanning. En fattig bonde från Kulltorp socken, behövde köpa ett par stutar. (små oxar) På marknaden i Värnamo träffade han en Nydala ~~sestern~~ bo, som ägde ett par som han ansåg lämpliga. Man underhandlade och kom överens om priset. Men vår Kulltorpsbo saknade kontanter. Nydalabon som var en godhjärtad man föreslog att betalningen kunde erläggas vid nästa marknad d.v.s. ett år därefter. Man överenskom om mötesplats vid en sten på marknadsträdan. Så skildes man. Året efter på marknaden, gick vår Kulltorpsbo och såg efter Nydalabon, men han syntes ej till. På mötesplatsen satt en tolvärs gosse. Hur ~~var~~ kommo de i samtal och gossen talade om att skulle möta en Kulltorpsbo som köpt ett par stutar av pojken ^{nu} som avlidit, och nu skulle gossen hämta betalning, han kommer nog inte sades den unge gossen med en suck. Då tog Kulltorpsbon fram sin plånbok och gossen fick sina pengar. Båda skildes åt tillfredsställda.

8